

Fejtegetéseinkben eddig olyan gondolati közegben mozogtunk, melyben a pszichanalízis specifikus szellemtudományként ismertetik el, s ez az a pont, ahol Székács gyökeresen eltérő álláspontot képvisel. Ha nem is belső tudományfejlődési tendenciák következményeként, de észleli és szóvá teszi az analitikus mozgalom visszasságait, merevségeit. Szeretné, ha kreatív, kísérletező, tudományos szellem újítaná meg az egyes műhelyeket, de őnála a lélekelemzés tudományos érvényesítése következetesen csak természettudományos alapon képzelhető el. Kézenfekvő s érthető, hogy ennek érdekében átértelmezi a freudi életmű egy fontos elágazási pontját, a TUDOMÁNYOS PSZICHOLOGIA TERVEZETÉ-t (ENTWURF EINER PSYCHOLOGIE, 1895) – erről szól a könyv első – legfontosabb – írása. A munkában Freud utolsó kísérletet tett körültektani folyamatok biológiai és idegéletteni megalapozására, a TERVEZET a biológia oldaláról nézve tökéletlen torzó maradt, viszont a bevezetett fogalmak (energia-megszállás, regresszív ingerlefutás, eltolás, konstancia stb.) egy önálló, par excellence dinamikus pszichológia első vázlatát rajzolták meg. Székács nem ismeri el a pszichoanalitikus pszichológia itteni fogantatását, hanem továbbviszi az eredeti freudi szándékot, s miközben elkerüli (vagy inkább átugorja) a biologizmus vagy az ösztönfogalmak kétes rehabilitációját, közvetlenül a kémia és a kvantumfizika felé veszi útját.

A recenzens elképzelhetőnek tartja, hogy a kvantummechanika gyümölcsöző analógiákat tud nyújtani a lélekelemzésnek, de a páciens magatartásának és élményeinek megfejtéséhez a fizikai egyenletek vélhetően még kevesebb segítséget adnak, mint a kategoriális rendszerben közelebb álló, plauzibilisebb magatartásbiológia vagy etológia. Ezt jól dokumentálja Székács kémiai fejtegetéseinek (egyelőre) csillagászati távolsága mindenféle pszichológiai-terápiás anyagtól. Materialista monizmusában Székács veszedelmesen közel kerül ahhoz, hogy affektus, gondolat vagy jelentés igazságértékét saját agyi ingerkonfigurációjában vagy ribonukleinsav-szekvenciájában fedezze fel. Nem kívánjuk követni a szerzőt ezen az úton, csak megemlítjük, hogy a korábban említett következetesség iránti igényét a szellem- és természettudományok múlt század végi szétválása ismeretelméleti

következményeinek átgondolásában is indokoltak tartanánk. Mindez nem változtat azon, hogy Székács elméleti szándékát grandiózusnak, gondolatkísérleteit helyenként heroikusnak tartjuk, s folytatást, kidolgozást várjunk, de vállalkozásához sikert csak fenntartásaink megőrzése mellett kívánhatunk.

A legérdekesebb dolgozatok többnyire a klinikai esettanulmányokhoz kapcsolódnak (kreativitás elemzése, lidércnyomás-analízis, háborús élmények hatása a percepcióra stb.), ezeket szerencsére még nem zavarják meg termodinamikai megfontolások. A fordítások jól illeszkednek a magyar nyelvű írásokhoz. Ugyanakkor hiányosságokra is rá kell mutatnunk: a tanulmányok sorrendjét a recenzens számára ismeretlen törvényszerűség determinálta, ezenkívül jó lett volna, ha egy pályatárs vagy tanítvány értő elő- vagy utószava eligazítja a szakmabeli vagy érdeklődő laikus olvasót, s nemcsak életrajzi részletekben. Indokolt lett volna tárgyszókatalógus vagy magyarázat, elsősorban Melanie Klein fogalmatárához – ne felejtjük el, hogy nem Freud-írásról van szó, ahol a szerző minduntalan újrafogalmazza, sőt bővülő jelentésárnyalattal látja el a már ismerős kategóriákat –, a szikár (tudományos!) tárgyalásmód miatt jó néhány analitikus szakkifejezés bővebb kifejtést igényelt volna.

Csorba János

KRITIKAPÁLYÁZAT

„AZT HITTEM, HOGY JÓKEDVEM VAN”

*Vízöntő: Gitania express
Hungaroton SLPD 18 200*

A népzenei mozgalom szemmel láthatóan válságát éli. Az autentikus stílus, a „tisza forrás” jellegű zenei iparművészet, a citerazenekepek és a táncmuzsika egyaránt kifáradóban vannak, és elveszítették azt a szellemi többletet, amivel 1970 táján kirobbanó erővel ragadták magukkal a fiatalokat. Ez a

tompultság kedvez a dogmáknak, a kategorizálásnak, és a művészi munkát afféle barakcszenelés szorítja ki egyre gyakrabban a népzenei koncertekről. Ahol akkor jó egy zeneszám, ha „takaros”, azt hiszem, az elvonatkoztatottabb zenélés óhatatlanul is háttérbe szorul.

Míg a hivatalos fórumok soha nem látott erővel elzárkóznak a népzenei feldolgozásoktól, az ősi hagyományok újragondolásától – ami bizonyítja, hogy a jövőjétől elvágtott tradíciónak jelene sincs –, addig az autentikus stílusban játszó zenekarok is igen sok próbálkozással igyekeznek a közönség izlésére hangolódni, és a népzene és jelenkorunk világcépe közötti szellemi vákuumot látszatprogressziókkal akarják megtölteni. Azonban ez csak amolyan malaclopó köpeny a zenekarok vállán, amit formáságokból (szaxofonokból, szintetizátorokból, lapgitárokból, a műfaj nagy öregjeitől összelopkodott duda-gliszszandókból, felmelegített babeles-hangulatot árasztó „ekszztatikus” hangorkánokból) szóttak, ilyenformán nem igazán képesek ezen eszközök az elveszett többlet visszaszerzésére. Mindaddig, amíg az előadók hozzáállása nem művészi, hanem céhes-iparos szemléletű, az igényesebb közönségtől egyre inkább elszigetelődik a műfaj.

Sajátos, Csontváry cédrusaira emlékeztető magányában áll ebben a tanácstalanság-pusztában a Vizöntő együttes, mely immár húsz éve járja teljesen egyéni, kortárs gondolatokkal telített művészi útját, itthon a legminimálisabb elismeréssel. Bármilyen hangszerral közelítenek is a népzenehez, szinte pillanatok alatt egészen új alapokra tudják helyezni a hangzást, egyben az értelmezési lehetőségek is kitérülnek. Ez a négytagú zenekar (Cserepes Károly, Hasur János, Huszár Mihály, Kiss Ferenc) találta meg a legérdekesebb, legtöbbet nyújtó utat a magyar és idegen népzeneik érintkezésére, közös továbbfejlesztésére. 1990-ben jelent meg GITANIA EXPRESS című albumuk. Célja: „*Utazás Gülámába, melynek során bepillantást nyerhetünk a cigány népzene csuda világába.*”

A boritón Oláh Jolán autodidakta cigány művész GALAMBSZERETET című festménye fogad, szelid tekintetű nőalakja mögött egyszerre optimista és felkavarodott hangulatot árasztó színes dombjaival. A lemez első meg-

hallgatás után cseppet sem mondható ilyen szelidnek. A zenekar énekesei kivételesen kemény, rusztikus, gyakran bluesos hangszínnel énekelnek, és a szövegek sem mondhatók igazán visszafogottnak. Tüzes szenvedélyek, mindent magával ragadó tombolás színei csapnak arcunkba, a nem létező cigány ország, mely a valóságban talán mindenütt egyszerre jelen van, körülölel bennünket, hatalmába kerít, felvillantja lakóit tűző napon és sovány holdfénynél, részegen dulakodva és börtönablakon kipillogatva, legnagyobb örömeik és szégyeneik megélése közben.

Teljes, kerek világba vezet ez a lemez, hangulatának komplementer hatásaival kápráztat el, miközben magunk mögött hagyjuk letisztultnak csúfolt európaiaskodó polgári kultúránkat; a bonyolult szájbölgözés felikoltásaiból, csattogásaiból, prűszköléseiből élesen előtörő énekszövegek szinte letaglózón viszik figyelmünket nemegyszer ördögi mélységekbe. Semmiképp sem tudjuk kívülről nézni ezt a vad, de nem romantikus ízű, inkább kissé groteszk, szinte betegesen emberléptékű világot; ott vagyunk a füstös kocsmákban, a rekedt gajdolásban, a verőfényes szabolcsi reggelek putri előtti nyújtózkodásaiban: közös hazánk soha nem látott erővel szólít meg minket. Ez a személyesség az utóbbi időben alig mondható el folklórgyökerű zenéről.

A cigányságról és annak muzsikájáról bennünk élő közhelyek teljes csődöt mondanak. A zenekar klasszikus képzettségű, igen érzékeny ötletekkel felénk forduló muzsikusaiknak sikerült megragadniuk a cigány népzene sokrétű gyökereit. Egyes számok az emberiség közös zenei bölcsőjébe, a legősibb zenei közegbe vezetnek, ahol megmaradtak a szexuális mítoszok eksztatikus, csak a mágikus formáknak engedelmessé dallamai, és tüntetően konzerválódott a polgári világ közepén is a hangszerjátékot pótló, varáslók eszköztárából való szájbölgözés. Mások az újabb kori zene hatását mutatják: sanzonelemek, magyar vonózenekari hatások, lakodalmos rock, blues, koldusénekek, sramli egyaránt gazdagították ezt a muzsikát, mely mindegyikből felvesz egy keveset, de egyik mellett sem kötelezi el magát. Ez a zenei sokrétűség és függetlenség határozza meg oly markánsan a lemez alaphangulatát.

Minden megoldás teljes értékű, vitathatat-

lan, hiszen csak közelítésekről, afféle mély és emberi játékról van szó. A legegyszerűbb, hagyományosan cigány népzenei hangszerek (kanna, kanál), népzenei (duda, kontra, cimbalom, töröksíp, tambura, koboz) és később meghonosodott hangszerekkel (gitár, harmonika, klarinét, elektromos bőgő) együtt alkotnak új és új szövetségeket. És jóllehet a hangszeres közjátékok és előjátékok igen virtuóz módon szólnak hozzánk, mindig a szövegen van a főhangsúly, a hangszerezés egyszerre tesz eleget a zenei törvényszerűségeknek és szellemi értelmezéseknek.

Különösen nagy erény, hogy a korábban megjelent autentikus cigány népzenei lemezek hangvételtől és előadói stílusától is függetlenül, tiszta lappal indulnak a *Vízöntő* muzsikusai felfedezőútjukra, melynek során az egyszer már bejárt ösvények némely ágait lemetszik, félrehajtják, a mi kezünket csak ezután fogják meg, mert igazi céljuk nem az erdő, hanem a belsejébe vezető ösvény megmutatása. Ahogy haladunk ebben a dzsungelben, ahol lépten-nyomon magunkra ismerünk, mi is megszégyenülünk, és örömmel telünk meg a megfelelő pillanatokban, és lassan feladjuk megannyi jól-rosszul megalapozott előítéletünket a cigánysággal kapcsolatban. Az őszinteség, a csöpögős érzelmességtől és a paraszthangvételtől egyaránt messze álló személyesség megteszi hatását bennünk. Polgári világunk, mikrokörnyezetünk és magyar népzenei hangszerei szabadulnak itt el megszokott gyökerüktől, és hol szimmetrikusabbá egyengetik, hol még borzasabbá fésűlik a cigány népzene sokszínű, sokforrású, szinte örök jelen időt megtestesítő hangzását.

Külön szót kell ejtenünk a lemez hallatlanul finom keveréséről. Ez ugyanis nagyon sokban hozzájárul a már említett kontrasztos hangzáshoz, a zenei izgalomhoz. A Huszár Mihály által magas színvonalon kezelt elektromos bőgő megtölti, beteríti az egész zenekart, mely az éles, általában magasabb fekvésű énekkel sajátos ellenpólust vesz föl. A középfekvés szinte teljesen hiányzik a lemezen: legmélyebb és legmagasabb rezonanciával lehet csak végighallgatni, többi lélekrétegünk csak a torz fintorokban, a groteszk zenei ötletekben, a váratlan hangulatváltások teremtette feszültségben tud megkapaszkodni. „*Testünk az ördög hárfája*” – jut eszünkbe Nagy László sora a cimbalom fémes ugrádozásai-

ról; a középkori vágánsok dúr-dallamait, tavaszi lendületességét idézi a blues-gitártechnikával vegyes megszólaltatású koboz hangja; a klarinét öblösen csengő, mégis „nonkonformista” hangszíne egy lapított orrú erős vályogvető kesergő énekére emlékeztet. A hirtelen hangnemváltások, zenei-hangulati felkiáltások számos helyen teret nyernek, a nagyon sok számot megtöltő, alapritmikát biztosító ütőhangszerek zakatolásából ki-kidugja fejét egy-egy énekhang, vagy a *KIRCI KONDÁS* című szám gyereksírást utánzó kánásztülke.

Természetesen a cigány életforma válságait is megszólaltatja e lemez; a B oldal utolsó számai ezt a kesernyés szájjú életfalást, szereppé üresedő férfiaságot, majd a magányt, társtalanságot, kilátástalan csőrelésba fulladó jövőt és a mindent átszinező alkoholizmust idézik meg a „kritikai szürrealizmus” eszközeivel. E számok a többinél is áttételesebbek, tragikusabbak, holott eredeti hangvételőben csak a közismert *AZT HITTEM* igazi panaszének, méltó befejezése a lemezeknek. A kizökkentésget, a hangulati labilitást, az ősi formák kiürülését jól példázza a *SZILVAÉDES* részeg dadogása, és hogy a gitár-tambura-kanál felállású zenekarból tüntetően hiányzik a mély szólam, így éles zörgésbe fullad a borított danálás. Hasonló a szerepe annak a bravúrnak, ahogy az *AZT HITTEM*-ben a dob-alapban az ütem első, hagyományosan hangsúlyos hangja helyett itt – a többi ütéstől teljesen független – magas, hangsúlytalan vesszőütés áll, amit a kiegészítő ütések mély, súlyos döngése követ.

Élményeimet összegezve: lenyűgöz és megállásra kényszerít a *Vízöntő* lemeze, melyet azóta egy nagyon szerencsés válogatás követett közel húszéves együttműködésük legjobb alkotásaiból (*Vízöntő: BEST, Quintana*). Ezen a lemezen hallható az 1976-ban (!) külföldön már megjelent *GYEREKJÁTÉK* című kompozíció, mely szintén kivételes erejű találkozása a legmagasabb és legmélyebb, legösszetettebb és legpuritánabb kultúrköröknek. Őszintén kívánom, hogy a zenekar munkája ebben a kollektív népzenei megtorpanásban elég hivatást szerezzen magának, és minél több embert vonjon be a régi dolgok feletti újszerű, zenei utazás segítségével való gondolkodásba.

Csörsz Rumen István